

Besze János

Egy népszónok a múlt században

Száz évvel ezelőtt Dantes Ödön — más néven gróf Monte Christo — volt a legnépszerűbb regényhős, akit nemcsak a kalandos sorsát áhítattal lesték az olvasók ezrei és akinek szépen hangzó nevére örömmel kereszteltek az anyák újszülötteiket. Akkor keletkeztek Jókai regényhősei, Kárpáthy Zoltán, Áronffy Lőránd, a Baradlayak, Berend Iván, Tatrangi Dávid, az a sok csodálatos alak, akik az élet minden viszontagságában megállották a helyüket, bámulatos képességeket csillogtattak meg és legsúlyosabb viszontagságaik között sem feledkeztek meg az er-

kölcs tiszteletéről. S a fiatal emberek, akik abban az időben nőttek fel és léptek ki az életbe, szintén hasonlítottak a regényhősökhöz. Nagy és szép indulatok vezették őket, nemes célokért küzdöttek s az élet minden fordulatában megállták a helyüket.

Ennek a nagy magyar romantikus nemzedéknek volt egyik érdekes alakja Besze János. Nevét már elfelejtette az utókor, amely szeszélyes a hírnév adományozásában. Halálának ötvenedik fordulóján mégis érdemes feleleveníteni emlékeit.

Az országgyűlési fiatalság — Kossuth meg Lovassy

Huszonegy éves volt a Csáky grófok gazdatisztjének a fia, amikor a nyilvánosság előtt szerepelni kezdett. 1832-ben történt ez, amikor jurátusként Pozsonyba ment, az országgyűlésre. Kései visszaemlékezéseiben így írta le a pozsonyi életet: „Az országgyűlés megnyitása előtt két nappal érkezünk meg s már akkor a sétatér hemzsegett az egész országból összesereglett ifjúságtól. Az ismerkedés helye a Hollinger-kávéház volt, hol mikor magunkat bemutattuk, csak a megyének a nevét említettük s midőn találkoztunk azután később: servus Bihar, servus Vas, servus Zemplén megszólítással üdvözöltük egymást. Még később is, amikor egyikünk-másikunk kezdett feltűnni, csak a keresztnévet tudtuk meg a megyéhez, mondván: jó szónok ez a bihari Laci, okos fiú ez a komáromi Dienes, szép fiú a Lajos, aki a bihariakat szokta vendéglélni s ismét hónapok teltek el, míg a bihari Lacibán Lovassyt, a komáromi Dienesben Pázmándyt s a vendégeskedő Lajosban a pazarló Rhédeyt ismerhettük meg.” Ügylátszik, azokban a régi időkben előbb a képességet nézték meg a fiatalok s nem a nevet.

A bihari Lovassy szervezte meg az országgyűlési fiatalságot. Eppen annyian voltak, ahány nap az évben: 365-en és ilyen sok lelkes fiatal ember rengeteget tud cselekedni. Többek között ők-másolták és terjesztették Kossuth országgyűlési tudósításait és rövidesen hatalommá váltak a diétázó Pozsonyban, akiktől még az országgyűlés legmaradibb követe is tartott.

A bécsi kormány szerette volna hallgattatni őket, feltűnés nélkül, de hathatósan. A fiatalok vezéreit, köztük Beszét is, megdorgálták, de azok megsemmisítettek meg. Azután Bécsből levél ment gróf Csákyhoz, az magához rendelte gazdatisztját és most már az apa írt a fiának, hogy azonnal hagyjon fel mindenféle politikálással. A fiú engedelmessékedett, összecsomagolta kis hol-

miját és gyalogszettel megindult — Itália felé. Tíz hónapon át kóborolta ezt a gyönyörű országot és amikor ügyvédi okleveléért visszatért Pizsonyba, az országgyűlés még mindig tartott; történetünk leghosszabb országgyűlése volt az.

Mit csinálhatott a fiatal ember? Természetes, hogy ismét beállt társai közé és tette, amit a többiek: másolta Kossuth hírlapját és taposolta az ellenzéki követeket. De nem tehette sokáig!

1835 Gyertyaszentelőjén magához hívatta Szerencsy perszonális, az alsó tábla elnöke, az ország egyik legmagasabb hivatalnok és ilyen ítéletet olvasott a fejére:

— No, híres fráter, hát eddig még nem ismerte maga azt a híres közmondást a korszoról, mely addig jár a kútra, míg el nem török? Nem megintemtem már kétszer, hogy szakasza végét annak a bujtogatásnak, ne zavarogtasson az országgyűlésen? De ügylátszik, faira hánytam a borsót! Azért hát száz szónak is egy a vége: kétszer huszonnégy óra alatt hagyja el Pozsonyt. Megértette?

— Megértettem, kegyelmes uram — válaszolta Besze, összeütötte sarkantyúját és katonásan távozott. Szerencsy, ama idők patriarkális nagyura, utána jött és a grádicson megállította:

— Amice — suttogta nyájában — itt már nem vagyok perszonális. Ha útiköltségre 25 forintra lenne szüksége, fáradjon be Somogyi expeditorhoz, ő majd kezébe fogja adni.

Igy hagyta el a kényszernek engedelmessékedve Pozsonyt és ekkor még nem sejtette, hogy Szerencsy perszonális valóban szerencsét jelent neki. Mert az országgyűlés vége az osztrák önkény is levetette a lórcáját és a szelid csábítás helyett az erőszak útjára lépett. Lovassyt a fiatalok többi vezérével együtt börtönbe vetette, ahonnan a daliás fiatal ember csak megtört elmével, elborult aggyal szabadult. De Besze ekkor már nem volt körében.

Esztergom legnépszerűbb embere

Mit tesz egy fiatal ember, ha már van diplomája, de még nincs állása? Elmegy instruktornak! Így volt ez minden időben, de különösen a száz év előtti Magyarországon. Így került Besze egy kis bars megyei faluba, Szemerére, a Balogh-családba. A család fő bátyja volt a híres barsi követ, Balogh János, akit a bécsi kormány megfosztott mandátumától, amiért az igaztalanul üldözött Wesselényi Miklós pártjára mert állni. Bars tehát új választásra készülődött és a kormánypárt mindent elkövetett, hogy Balogh a maga jelöltjét juttassa diadalra. Csoda-e, ha ilyen körülmények között Besze többet foglalkozott a politikával, mint az oktatással és maga a család sem bánta ezt, mert Baloghot kétszer egymásután megválasztották.

A barsi követválasztáson tűnt fel Besze, mint népszónok. Már a pusztja megjelenése is hatást tett. Fejjel vált ki az emberek közül és gyönyörű alakja még akkoriban sem görnyedt meg. Mellig erős erős szakálla, sörényes haja, büszke, magas homloka, erős nézése minden szemét magára irányított, a hangja pedig legyőzte a lelkeket. Még nyolcvan éves fölül is büszkén állította magáról, hogy harangok kongásával versenyre tud kelni; érces, zengő, büszke volt a hangja. S mi több: bámulatosan tudott az emberek nyelvén beszélni. Pillanatok alatt megértette és megszerette magát a hallgatósággal.

1836 tavaszán, mint kész ügyvéd, Esztergomban telepedett meg. Már a legelső megyegyűlésen megjelent és indítványozta, hogy Esztergom is tegye magáévá Wesselényi meg Balogh ügyét és írjon fel az érdekében. Leszavazták. Másnap már 342 nembest vezetett föl a megyeháza udvarára és — megkapta a többséget. Esztergom egyszerre belépett a haladó szellemű megyék táborába és Kossuth örömmel írta Törvényhatósági Tudósításaiban. „Virrad, haladunk! Már Esztergom is elindult.”

Esztergom valóban elindult és Besze János vezérlete alatt haladt. A Duna partján emelkedő magyar Sión akkor még igen kis város volt; magasbatorú trachit-szikláján, a sok vihart látott vár helyén akkor kőpáncsoltak az olasz földről hívott kőfaragók, hogy a nagyszabású dómot meg a többi nagy építészeti alkotást létrehozzák és méltó pithont nyújtsanak az odaköltözni készülő hercegprimásnak. Besze épp itt akar megtelepedni, a nagy fejlődés színhelyén, mert úgy érezte, itt nyílik a leghálásabb munkatér, hogy a demokrácia nagy eszméért dolgozzék. A város és a megye legnépszerűbb embere lett, szavára ezrek indultak meg.

Nevét ekkor már jól ismerték, szerte az országban, de még azonkívül is. Bécsben, a bürokraták és nagyurak csak „Johann Böse”-nek nevezték, mert híres szónoklataiban

éppen elég haragosan nyilatkozott a bécsi kormányról. A bécsi titkos rendőrség már régóta figyelte, minden lépését nyomon követte és minden beszédét németre fordítva azonnal Bécsbe küldte. De hiába szemfüleskedtek körülötte, nem sikerült „elcsipni”, rajtakapni”. A legfőbb rossz, amit róla jelenthettek, csak

Egy népszónok a szabadságharcban

1848-ban is Esztergom követeként jelent meg az első népképviselői országgyűlésen. A szélső ellenzékhez csatlakozott, nem a hatásvadászat okából, hanem mert elvei odahívták. Az ő nemzedéke még habozás nélkül az elvek mögé helyezte a népszerűségeit.

Abban a mozgalmas esztendőben a képviselők sorsa nem volt a kényelmes kaszinózás és nyugalmas tárgyalás. Mindegyik ott segítette a hazáját, ahol éppen tudta, senki sem válogatott a felkínálkozó munkaterekben. Augusztus havában arról esett szó, hogy Komárom várát, az ország egyik legfontosabb erősségét egy hannoveri születésű osztrák generális parancsnokolja és félt, hogy minden felszerelésével a közeledő Jellasics kezére juttassa. Ember kellett, aki magyar kézen meg tudja tartani és Besze jelentkezett Batthyány miniszterelnöknel.

Egy nap alatt 3000 esztergomi nemzetőrt gyűjtött össze és bevonult Komáromba. A parancsnok csellel ki akarja zárni a várból, Besze két napon át el nem mozdult a lakatnyábról. Utána Jellasics szétvert csapatából akart a parancsnok több ezredet a várba csempészni; Besze éjjel verte föl a nemzetőreit, ágyukból ugrasztotta ki a polgárokat és sikerült megakadályozni a horvát ezredek átkelését a Dunán.

Most már népszónokként járta az országot. Gyalog, kocsin, lóháton barangolta végig és volt nap, hogy három különböző helyen beszélt. Szenttamás ostrománál egész demoralizált ezredeket hangolt jókedvre és új rohamra mennydörgős hangon tartott humoros szónoklataival, melyek között az „ágyúról” és a „töltelékéről” szóló lett a leghíresebb — de ez csak férfiak előtt mondható el. December végén az öreg Mészáros Lázárral együtt a felsőtízai hadsereghez sietett, január elején már Debrecenben termett és egy hét alatt megszervezte, csatarendbe állította a polgárőrséget. Hatvan- meg hetvenéves agastyánok ragadtak fegyvert, nyáre erősített kaszát, nyársat, Rákóczi idejéből maradt öreg mordályt, de hiszen azokban a napokban minden egyes fegyverfoghatóra drága szükség volt.

Jött a dicsőséges tavasz, jött az oros is és vele együtt a tragikus nyár. A magyar szabadság ügye elbukott, de még utolsó felvonásán is meglátszott, egy nemes görög hősök szerepeltek benne.

A nagy remények között összeült képviselőház 1849 augusztus 11-én reggel tartotta utolsó ülését az aradi városháza termében. A terem jórómán üres volt, a sok képviselő közül már csak tízen találkoztak össze, köztük Besze János, Szacsavay Imre, Süllye Gábor, Bónis Sámuel, Ivánka Zsigmond. De mit tesz most a szám? Akárhányan vannak is, egy gondolatot, gyönyörű eszmét, egy nemzetet, a magyart képviselik és a magyar szabadság nincs számhoz, szavazathoz, külsőséghez kötve. Az agg Palóczy korelnök fájdalomtól megtörve foglalja el az elnöki széket és könnyek között jelenti be:

— Kedves barátaim, ajánljuk Isten oltalmába egymást. Ha mi elveszünk is, a haza s a nemzet bosszabb-rövidebb ideig elnémíthatatik ugyan s a magyar is tetszalottá válhat, de ki nem írható s felbőrd. S ott fent, a magasban, szellemeink imádkozni fognak, hogy ismét feltámadjon!

A harc véget ért, következett a megtorlás. Besze, mint olyan sok más, bujdosott, tíz keserves hónapban át rejtőzött tanyákon, kocsmákon. Végül is árulás csendőrkéze juttatta. Kegyelem útján tízevi várfogságra ítélték, amelyből hét esztendőt ki is töltött.

Ez a népszónok nem lett volna kora gyermeke, a romantikus nemzedék sokoldalú tagja, ha megelégedett volna népgyűlésekkel, köz-

anyiból állt, hogy most tanácsnoki állásra pályázik Esztergom városánál, most megyei követ szeretne lenni, most a választópolgárok sorába eligálták és amikor egyszerű valami nagyon bűnösét, nagyon áralmasat akartak róla közölni, azt írták, hogy „demagóg kortesfogsággal” — lemondott az országgyűlési követként öt megillető napidíjról!

Ilyen követ még akkoriban sem akadt sok az országban; nem esoda, ha ő volt Esztergom legnépszerűbb embere.

gyűlési termekkel, szónoklatokkal, politikával, szerepléssel. Ezenkívül még ügyes és sikeres ügyvéd volt, többek között egy esztergommegei nagybirtokosnak, Baldacci bárónak a fiskálisa. Üres óráiban írogatott: novellái régi hírlapok sárguló lapjain szétszórva hevernek, ma már senki sem ismeri őket, pedig izes magyarsággal és mikszáthkalmáni, bő adomázó kedvvel adta elő mondanivalóit. Elfeledett írásai megérdemelnék, hogy kötetbe gyűjtve a közönség elé kerüljenek, a mai magyarság is elég élveznivalót találna bennük.

Mindezen túl behatóan foglalkozott a tudományokkal. A filozófia, a természettudományok, a teológia és a történelem egykék érdekelte. Rengeteget olvasott és Tacitust, Salustius, Darwint meg Huxleyt ép úgy ismerte, mint a nagy teológusokat. Ezekből a tanulmányokból született meg szép filozófiai értekezése: *Történelmi bölcsélet vázlata* címmel.

Az a romantikus nemzedék, amire Besze is tartozott, elmélyedve foglalkozott a nagy kérdésekkel:

A vég

A hosszúra nyúló életből még sok van hátra, de a közszereplésből már kevés. Amint az alkotmányos élet megindult, Esztergom ismét hűségesen a képviselőjévé választotta. Besze Deák Ferenchez csatlakozott és az ő realpolitikáját támogatta. A kiegyezés évében az egyik függetlenségi képviselő azt mondta neki: — A te helyed itt volna miközöttünk.

Besze nyomban megfelelt: — En nem a helyemet keresem a pártok közt, hanem az elveimet.

Hamarosan elhagyta a parlamentet is. 1869-ben az akkor felállított pénzügyi törvényszék elnöke lett s amikor ezt beolvastották a Kúriába, Beszét nyugdíjazták. És ekkor a volt népszónok ismét különös dologt cselekedett: lemondott a nyugdíjáról. A magyar állam úgy is túl van terhelve nyugdíjterhekkkel.

Mi lesz az emberi nem jövője? Merre halad a fejlődés? Hogyan biztosítható az emberek boldogsága és jóléte? Nemcsak Baradlay Richard írta ilyeneken a fejt. Besze kortársai közül Eötvös József egy hatalmas bölcséleti munkában, Madách Imre irodalmunk egy másik remekművével igyekezett az észbontóan súlyos kérdésekre válaszolni. Ugyanebbe a sorba tartozik Besze tanulmánya is és ha irodalmi előadásmód, hatás, vagy a gondolatok eredetisége dolgában el is marad a másik kettő mögött, erkölcsi komolyság, becsület és a gondolatok szépsége dolgában nem marad hátra.

Politikai irodalmunknak egyik gyöngye az a kis könyv, a magyar lakáismeretvizsgálatnak, elmélyedésnek, erkölcsiességnek egyik legszebb megnyilatkozása

mondta, tehát nem illő, hogy nyugdíjat fogadjon el tőle, aki meg tud élni.

Az a nemzedék így gondolkodott! Ezzel a tettel véget is ért nyilvános pályája. Később visszavonult Aradra, a leányához, itt élt csendesen. Szívesen írogatott a lapokba, élete vége felé már nemcsak szónoklásból, hanem anyagi gondok miatt is. Szívesen szerepelt a városi ünnepélyeken szónoklataival, előadásaival, de a közéletet nem kívánta meg újból. Nyolcvanegy éves korában halt meg, 1892 október 16-án. Végso éveiben már a kortársai is elfeledték és most, ötven évvel a halála után, a teljes feledésből kell kiásni eltűnt alakját.

Pedig megérdemelné, hogy feléje forduljon a mai idők figyelme...

Kósa János